

**Azərbaycanda maddi istehsal sahələrində iqtisadi artımın
dinamikasının təhlili və dəyərləndirilməsi**

Anar Süleymanov,
ADİU-nun İqtisadiyyatın tənzimlənməsi
kafedrasının magistrantı
Anarsuleymanov95@yahoo.com

**Rəyçilər: Validə Mehdiyeva, professor,
İlhamə Mahmudova, dosent**

Məqalədə göstərilir ki, respublikamız müstəqilliyini bərpa edərək özünün bütün yeraltı, yerüstü təbii sərvətlərinə, o cümlədən potensialına sahib oldu. Belə bir halda indiki və gələcək nəsillərin maraq və mənafeləri naminə ekoloji sistemin tarazlığını qorumaq lazımdır. Həmin tarazlığa zərər vurmadan ölkənin sahib olduğu bütün resurslardan təbii ətraf mühiti qorumaqla effektiv istifadə etmək olar. Belə ki, onların hər bir vahidi hesabına maksimum nəticə qazanmaqla davamlı və dayanıqlı iqtisadi

və iqtisadi müstəqilliyimizi təmin etməklə yanaşı, effektiv fəaliyyət göstərən milli iqtisadiyyatı hazırlamaqdan ibarətdir. Məlum olduğu kimi, bu qeyd olunan məqsədlərin əməli baxımdan realizə edilməsi ilkin mərhələdə Azərbaycanda sistemin böhranı ilə müşahidə olunmuş (1992 – 1996 – cı illər), ancaq 1997- ci ildə müəyyən səviyyədə makroiqtisadi, siyasi sabilliyə, iqtisadi artıma nail olunmuşdur. Ən əsası isə sosial və iqtisadi inkişafda artıq mövcud olan problemlər respublikamıza erməni tacavüzünün nəticəsi olaraq torpaqlarımızın 20% - nin işğalı, o cümlədən ondan irəli gələn çoxlu sayda problemlərlə daha da kəskin şəkli aldı. Bütün bu qeyd olunan problemlər iqtisadi əsərlərdə lazımi miqdarda tədqiq olunduğu səbəbdən onun üzərində xüsusi olaraq dayanmağa ehtiyac duyulmur. Təkcə onu söyləmək olar ki, 1993 – 2003 – cü illərdə Azərbaycanda iqtisadiyyatın davamlı, o cümlədən dinamik inkişafa keçidinin təmin edilməsi ilə bağlı kompleks təşkilatı, siyasi və iqtisadi ilkin şərtləri hazırlamaqla bağlı görülmüş işlərin nəticəsində son dövrlərdə Azərbaycanda lazımi miqdarda iqtisadi, elmi və texniki, sosial,

institusional, hüquqi baza, kadr potensialı yaradılmışdır.

Təhlil onu göstərir ki, istənilən ölkənin davamlı və dayanıqlı iqtisadi inkişaf modelinə keçidi əhəmiyyətli səviyyədə onun dünya birliyindəki yeri, sosial və iqtisadi potensialı, o cümlədən onların artırılması imkanları, hər şeydən əvvəl, mövcud milli resurslar balanslı, o cümlədən milli sərvəti ilə müəyyən edilir. Bu nöqteyi-nəzərdən Azərbaycanın milli sərvəti cəmiyyət tərəfindən tam bölüşdürülən insan əməyinin nəticəsində, o cümlədən insan tərəfindən və təbii kapitala yaradılan, yığılmış maddi sərvətlərin məcmusu ilə səciyyələndirilə bilər.

Mövcud iqtisadi ədəbiyyata əsaslanaraq yerinə yetirilən araşdırmalar bir daha onu göstərir ki, Azərbaycan Respublikası davamlı və dayanıqlı iqtisadi inkişaf modelinə keçidi təmin etmişdir (2, 67). Onları aşağıda qeyd olunan kimi təsniflədiklərək olur:

- əlverişli iqtisadi – coğrafi və geosiyasi mövqə; nəqliyyat və digər kommunikasiyalar sisteminin, o cümlədən istehsal infrastrukturunun inkişafı;

- lazımi miqdarda torpaq, su, o cümlədən lazımi faydalı

qazıntıların (dəmir, filizli, neft, qaz, mis, kobalt, qurğuşun, alüminium xammalı, qızıl, civə, tikinti materialları, qeyri – filiz xammalı və s.), meşə resurslarının olması;

- əhali təbəqəsinin yüksək ümumtəhsil səviyyəsi, əmək ehtiyatları balanslı, o cümlədən ixtisaslı kadrların hazırlanma sisteminin yaranması; çoxşaxəli sənaye kompleksi; vacib elmi və texniki potensial;

- güclü tikinti bazası; xarici bazarların artmasına, gətirib çıxaran çoxtərəfli beynəlxalq, xarici iqtisadi əlaqələr.

Azərbaycan öz milli maraq, mənafevlərini gözləməklə bütün qonşu, o cümlədən digər ölkələrlə qarşılıqlı əməkdaşlığını, xüsusən də davamlı və dayanıqlı iqtisadi inkişafa keçidlə bağlı vacib olan ümumi regional sosial – iqtisadi, o cümlədən ekoloji məsələlərin həll olunması sahəsində fəaliyyətini daim genişləndirir.

Məlum olduğu kimi, ölkənin sosial və iqtisadi inkişafının dayanıqlığı – davamlılığı əhəmiyyətli səviyyədə əhalinin sayı, keyfiyyəti, onun əmək potensialı və yüksək ixtisasla malik kadr strukturunun balanslaşdırılması səviyyəsindən, işçi qüvvəsinə tələb və təklifin

nisbətindən, onun əmək bazarındakı mövcud rəqabət qabiliyyətliliyindən asılı olur.

Daxili əmək, miqrasiya axını, əsasən, kənd yerlərdən şəhərə tərəf yönəlmişdir. Xarici əmək miqrasiyanın tənzimlənməsi üçün ölkənin miqrasiya axınının azalması, intellektual potensialın qorunub saxlanması imkan verən tədbirlərin yerinə yetirilməsi vacibdir.

Məlumdur ki, davamlı və dayanıqlı iqtisadi inkişafın təmin olunmasının əsas resurs bazası kimi təbii ki, əmək resursları çıxış edir. Təhlillər onu göstərir ki, Azərbaycan bu nöqteyi-nəzərdən lazımi miqdarda əmək potensialına malikdir.

Qeyd etməklə olar ki, ölkə iqtisadiyyatının strukturu, ümumən, əhəli məşğulluğunun quruluşunda ifadə edilir.

Qloballaşma prosesinin davam etdiyi bir şəraitdə respublikamızın əldə edilən iqtisadi inkişaf səviyyəsi, dövlətin apardığı məşğulluq siyasəti əsas olaraq kadr potensialını, o cümlədən məşğulluğu məqbul səviyyədə qoruyub saxlamağa şərait yaratmışdır ki, bu da, öz növbəsində, digər ölkələrlə müqayisə zamanı qeydə alınmış

işsizliyə nisbətən stabil aşağı səviyyəyə gətirmişdir (6, 101):

Heç də təsadüfi deyildir ki, Azərbaycanın mineral – xammal ehtiyatları, iqtisadiyyatın davamlı və dayanıqlı iqtisadi inkişafı bu sahənin inkişafı üçün vacib baza rolunu oynayır ki, bu səbəbdən də qloballaşma prosesinin davam etdiyi bir şəraitdə mineral-xammal ehtiyatlarının iqtisadi inkişafdakı əhəmiyyətli rolu daim artmaqdadır. Bu nöqteyi-nəzərdən yerin tərkində yerləşən mineral xammal resursları ümumi təbii ehtiyatların tərkib hissəsi olaraq respublikamızın iqtisadi, sosial və siyasi müstəqilliyini müəyyən edən əsas faktorlardan biridir.

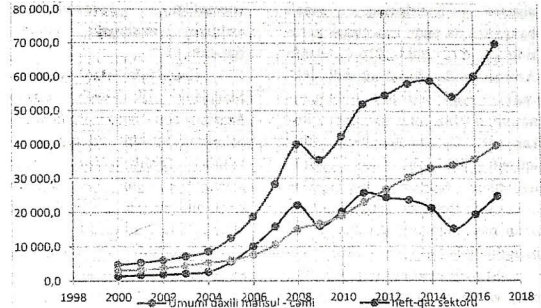
Respublikamızın iqtisadi potensialının artırılması onun ərazisində kəşfiyyatı bitmiş müxtəlif faydalı qazıntıların resurslarından effektiv istifadə olunması, dağ-mədən və emal sənayesi sektorlarının inkişaf etdirilməsi ilə bilavasitə bağlıdır.

Karbohidrogen resurslarından istifadə ilə bağlı Azərbaycanda formalaşdırılan neft strategiyasının iqtisadiyyatın davamlı və dayanıqlı iqtisadi inkişafına təsirinin bir çox istiqamətlərinə tədqiqatın ayrı-ayrı bölmələrində ətraflı

toxunduğumuza görə bu qeyd olunanlara da sadəcə olaraq önəm əlavə etmək olar ki, bu resurs uğurla yerinə yetirilən neft strategiyası nəticəsində bu gün respublikamızda ümumi inkişafda lokomotiv rolunu oynayır.

Bütün bu qeyd olunanlara, öz növbəsində, əməli olaraq iqtisadi fəaliyyətin bütün sahələrində respublikamızda mövcud elmi-texniki potensialın, effektiv realizə edilməsinin, imkanlarının, şərtlərinin innovasiya nöqteyi-nəzərindən təkmilləşdirilməsinə böyük ehtiyac vardır. Belə ki, təcrübə onu göstərir ki, davamlı sosial və iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsinə yalnız dövlətin elmi-texniki siyasətinin uyğun idarə və müəssisələrdə praktik işlərin səmərəliliyinin innovasiya fəaliyyətinin artırılması yolu ilə çatmaq mümkündür.

Ümumən, Azərbaycanda davamlı və dayanıqlı iqtisadi inkişafın potensialının dəyərləndirilməsi nöqteyi-nəzərindən son dövrlərdə sosial və iqtisadi inkişafın əsas makroiqtisadi indikatorlarının dinamikasının sistemli təhlili xüsusi maraq doğurur.

Qrafik 1. ÜDM-in neft və qeyri-neft sektoru üzrə payı
Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Statistik göstəriciləri

Tədqiq olunan 2000-2017-ci illər ərzində ÜDM neft-qaz sektoru və qeyri-neft sektoru üzrə inkişafına nəzər yetirən zaman aydın olur ki, neft-qaz sektorun səviyyəsi (əsas qiymətlərlə) 18,24 dəfə artaraq 25 000,8 milyon manata çatmışdır. Bu göstərici 2005-ci ilə nisbətən 4,53 dəfə, 2010-cu ilə nisbətən 1,22 dəfə, 2015-ci ilə nisbətən 1,63 dəfə, 2016-cı ilə nisbətən 1,28 dəfə artmışdır. Qeyri-neft sektoru üzrə ÜDM-in səviyyəsi 13,09 dəfə artaraq 40 012,3 milyon manata çatmışdır. Bu göstərici 2005-ci ilə nisbətən 6,61 dəfə, 2010-cu ilə nisbətən 2,09 dəfə,

2015-ci ilə nisbətən 1,17 dəfə, 2016-cı ilə nisbətən 1,28 dəfə artmışdır. Məhsula və idxala xalis vergilər üzrə ÜDM səviyyəsi 17,59 dəfə artaraq 5122,0 milyon manata çatmışdır. Bu göstərici 2005-ci ilə nisbətən 5,41 dəfə, 2010-cu ilə nisbətən 1,78 dəfə, 2015-ci ilə nisbətən 1,05 dəfə, 2016-cı ilə nisbətən 1,04 dəfə artmışdır. Son dövrlərdə respublikamızın iqtisadi inkişafının makroiqtisadi təhlili onu bildirməyə imkan verir ki, davamlı və dayanıqlı iqtisadi inkişafın ilkin şərtlərini hazırlamaq üçün innovasiya əsasında uyğun struktur, ümumən, optimal makroiqtisadi

siyasəti hazırlamaq, əməli baxımdan da onun icra etmək zəruridir (7, 69). 2003-2016-cı illərdə Azərbaycanda sosial-iqtisadi inkişafın makroiqtisadi nöqtəyənəzərdən təhlili onu söyləməyə imkan verir ki, son dövrlərdə milli-iqtisadi inkişafın əsas prioritetlərində tədricən dəyişikliklər olmuşdur. Belə ki, iqtisadi artım, onun mexanizmləri, struktur prioritetləri kifayətə əvəz edilir.

Strateji məqsədi icra etmək məqsədi ilə Azərbaycanda yerinə yetirilən iqtisadi siyasət, bizim fikrimizcə, aşağıda qeyd olunan əsas müddəaları nəzərə almalıdır. Birincisi. Azərbaycanda əldə edilən stabil və yüksək iqtisadi artım sürəti bu qeyd olunan sferada qarşıda duran strateji məqsədlərin qiymətləndirilməsi ilə formalaşdırılmalı, ikincisi, yüksək artım struktur irəliləyişlərlə müşahidə edilməklə iqtisadi artımın yanacaq-

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Qanun. Bakı, 2004
2. Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi. Bakı, 2016.

energetika kompleksində asılılığını azaltmağa yönəldilməlidir.

Məqalənin elmi yeniliyi. Məqalədə ilk dəfə olaraq Azərbaycanda maddi istehsal sahələrində iqtisadi artımın dinamikasının təhlili verilir. İlk dəfə olaraq bu artımın dayandırılması ilə bağlı elmi ideyalar irəli sürülür.

Məqalənin praktiki əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədən böyük şirkətlərdə çalışan mütəxəssislər, kiçik müəssisələrin rəhbərləri və maddi istehsal sahələrində çalışanlar istifadə edə bilərlər.

Nəticə etibarilə deyə bilərik ki, Azərbaycanda maddi istehsal sahələrində iqtisadi artımın dinamikası qarşıda nəzərdə tutulan strateji məqsədlərin düzgün qiymətləndirilməsi ilə formalaşdırıla bilər.

3. Azərbaycan Respublikasının Statistik göstəriciləri, Bakı, 2018
4. «Azərbaycan Respublikasının 2008-ci il öcümələdən gələn 3 il üzrə iqtisadi-sosial inkişaf konsepsiyası öcümələdən proqnoz indikatorları», Bakı, 2007

5. BMT-nin Milliyyətin İnkişafı Bəyannaməsi. Bakı,
6. Meybullayev M.X. Milli iqtisadi inkişaf modelinin prinsipləri. «Milli iqtisadi inkişafın Azərbaycan modeli» mövzusunda beynəlxalq konfransın plenar iclasının materialları. II cild, Bakı, 2007
7. Mahmudov Ə. Azərbaycan iqtisadiyyatının aktual problemləri. Bakı, 2008
8. Safərov S. İlahim Əliyev - Dinamik inkişafın uğurlu gələcəyin təminatçısı, Bakı, 2008.

Анар Сулейманов Анализ экономического роста в динамике промышленного производства в Азербайджане Резюме

Наша республика восстановила свою независимость и имеет свои природные ресурсы, включая ее пригороды. В такой ситуации устойчивый и устойчивый экономический рост за счет эффективного использования всех ресурсов, имеющихся в распоряжении страны, путем защиты

окружающей среды без ущерба для баланса экосистемы для интересов и интересов нынешнего и будущих поколений, достигается максимальных результатов через каждую единицу определяет основную линию экономической стратегии.

Анар Сулейманов Analysis of the dynamics economic growth in material production areas Summary

Our republic has restored its independence and has its own natural resources, including its suburbs. In such a situation, sustainable and sustainable economic growth by utilizing all the resources available to the country effectively by protecting the natural environment without damaging the balance of the ecosystem for the interests and interests of present and future generations, achieves maximum results through each unit. - defines the main line of the economic strategy.